

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

№8
2025

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M AKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 224 sahifa,
1-avgust, 2025-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapirjanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirli

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Woosyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F.O. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Doniyorov S. M. – "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari nomzodi (PhD)
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G'. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F.O. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the Editorial Board of the newspapers "Yangi Uzbekiston" and "Pravda Vostoka", Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Candidate of Philological Sciences (PhD)

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – doctor of philosophy (PhD) in psychology

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

“Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo‘yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo‘yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta’limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo‘yicha
ro‘yxatdan o‘tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori modeli: tizimli boshqaruv yondashuvi asosida shakllanishi.....	14
Abdullayeva Nafisa Shavkatovna, Maraimova Muxtabar Pulatovna	
O'smirlardagi nevroz holatining psixologik xususiyatlari.....	20
Abduraximov Doniyor Abdusaid o'g'li	
Ta'lim siyosati va o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi: xalqaro tajriba va o'zbekistonda amaliyot taqqoslamasi.....	25
Ahadova Mushtariybonu Akmal qizi	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning hozirgi holati va o'ziga xosligi	30
Beknazarova Muxlisa O'tkir qizi	
Ta'lim sifatini oshirishda "Barkamol avlod" bolalar maktablarining zarurati va ahamiyati	33
Eshmuminova Oybarchin Botirovna	
Bolalarda nutq kamchiliklari: etiologiya, rivojlanish dinamikasi va erta aralashuv	39
Isayeva Mushtariy Alisher qizi	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kitobxonlikka o'rgatish usullari	44
Maydonova Saboxat Sadulloyevna	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik vositasida badiiy adabiyot namunalari qiziqishni shakllantirishning o'ziga xos jihatlari.....	48
Mingbayeva Barno Ubaydullayevna	
Pedagogical Characteristics in Enhancing Speaking Skills of Esp Learners in English Language Classes Through Digital Technologies	52
Pardayeva Zulaykho Yusubjonovna	
Nutq buzishlarida uchraydigan idrok jarayonining o'ziga xos xususiyatlari	55
Ruziyeva Guzal Shuxrat qizi	
"Biologik savodxonlik" tushunchasi zamonaviy ta'lim paradigmasi kontekstida	59
Umaraliyeva Mamura Tashxodjayevna	
O'qituvchi faoliyatida kasbiy madaniyatning o'rni	65
Umarova Feruzabonu Bobir qizi	
Gamifikatsiyalangan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining 11–12 yoshli o'quvchilarda emotsional barqarorlikka amaliy ta'siri.....	68
Tojiyev Baxriddin Baxtiyorovich	
O'quvchi yoshlarni milliy qadriyatlar va an'analarga hurmat ruhida tarbiyalashning nazariy asoslari	72
Isokov Ravshanbek Ulug'bek o'g'li	
Media va axborot savodxonligi 21-asr pedagoglarning asosiy kompetensiyasi sifatida.....	76
Boypolvonov Barot Djonqobulovich	
Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining leksik kompetensiyasini takomillashtirishning lingvistik va lingvometodik talqini.....	81
Ismoilova Zarnigor Raximjon qizi	
O'quvchi yoshlarni milliy qadriyatlar va an'analarga hurmat ruhida tarbiyalashning nazariy asoslari	86
Isokov Ravshanbek Ulug'bek o'g'li	
Pedagogik faoliyatda stress namoyon bo'lishiga ijtimoiy omillarning ta'siri	90
Jumanova Ug'loy Sodiqjonovna	
Oliy ta'lim muassasalarida nomutaxassislik yo'nalishlarida ingliz tilini o'qitishni takomillashtirish.....	96
Koshayeva Sansabila Kamiljanovna	
Ijtimoiy-ekologik madaniyatni rivojlantirishda xalqaro tajribalar va ta'lim jarayonining o'rni.....	100
Mamajonova Fotimaxon O'ktamovna	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ kompetentligini rivojlantirishning ahamiyati	105
Murodova Madina Karim qizi	
Elektrotexnika va elektronika fanini o'qitishning zamonaviy metodlari	108
Ortiqov Mironshoh Sodiqovich	

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini takomillashtirishda Blended learning texnologiyasini O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga tatbiq etish.....	110
Pakirdinova Sharofat Abdumutaljonovna	
O'zbekistonda ta'lim sohasi bo'yicha strategik dasturlarni ishlab chiqish istiqbollari.....	115
Quronboyeva Mavluda Bahodirovna	
Xalqaro baholash dasturlari va neyropedagogika	120
Sidiqova Yulduz Sobirovna	
6-sinf o'quvchilarida matn bilan ishlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi	123
Xamroyeva Dilnoza Jahongir qizi	
Talabalarda pedagogik qobiliyatlarni shakllantirishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati	128
Yusupov Ulug'bek Kadirovich	
Adabiy ta'lim jarayonida o'quvchi ma'naviy kamolotini ta'minlashda motivatsiya uyg'otish texnologiyalarini takomillashtirish	132
F. Zaynabuddinov	
Развитие поликультурной компетентности студентов в образовательной среде вуза	135
Киреева Эльвина Фларитовна	
Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda pedagogik xususiyatlar	140
Sanayev Gayrat Shermuxamedovich	
Maktabgacha yoshdagi bolalar muloqot madaniyatini tarbiyalashning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish	144
Boybo'riyeva Saodat O'ralovna	
Kattalar ta'limi texnologiyasi: muammolar, yondashuvlar va rivojlanish yo'nalishlari	148
Davletova A.	
Yangi O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslari	152
G'aniyeva Gulrux Tavakkaljon qizi	
Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida bo'lajak o'qituvchilarni ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish	156
Madmarova Gulchexra Qodirovna	
O'lkashunoslik materiallarining oliy ta'lim jarayonida tarbiyaviy salohiyatini ochib berish	160
Mamajonov Mo'minjon	
Muhandislik grafikasi darslarida o'quv faoliyatining shaxsga yo'naltirilgan innovatsion modeli	165
Mamasidikova Gulnora Muhammad qizi	
Sun'iy intellektga asoslangan ta'limiy resurslarning pedagogik imkoniyatlari.....	169
Muhiddinov Muhiddin Nuriddin o'g'li	
Ijod maktablari o'quvchilarining badiiy-ijodiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning ahamiyati.....	173
Nurmatova Shohistaxon Muhammadjonovna	
Voleybolchi qizlarni tayyorlashning differensial vositalaridan foydalanish zarurligini, ularning o'yin amplusini hisobga olgan holda aniqlash usullari	178
Odilova Feruzaxon Valijon qizi	
PIRLS baholash tizimini qo'llash vositasida mustaqil o'qishga o'rgatishda IMEN texnologiyalaridan foydalanish.....	184
Olimjonova O'g'ilxon Abdurasul qizi	
Yoshlar o'rtasida internet qaramligi va ijtimoiy izolyatsiya zamonaviy Maugli sindromining klinik ko'rinishlari	188
Polvanov Rasulbek Baxtiyarovich	
Boshlang'ich maktabda o'zbek tili darslarida differensial ta'limdan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari	192
Rasulova Nozigul Abdivahid qizi	
Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini takomillashtirish	196
Sharfova Nilufar Ilhom qizi	
Xalqaro baholash dasturlari asosida ta'lim samaradorligini oshirishning pedagogik shart-sharoitlari (PIRLS misolida).....	200
Tuxtasinova Munira Ibragimovna	
Fransuz tili darslarida tabiatshunoslik atamalarini boshlang'ich sinflarda shakllantirish va o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari.....	204
Umarova Madinabonu Bahodir qizi	

O'smir psixologik salomatligini barqarorlashtirishda art-terapiyadan foydalanishning imkoniyatlari	208
Yusupxodjayeva Umida Baxodir qizi	
Nofillologlarni (filolog bo'lmaganlarni) kasbiy aloqa madaniyatiga o'rgatish maqsadida zamonaviy ingliz tilining lingvometodik tahlili.....	214
Zarina Itolmasova	
Forsayt va qaror qabul qilishni bog'lovchi kognitiv komponentlar.....	219
Hasanova Sumanbar Hamroqulovna	

FORSAYT VA QAROR QABUL QILISHNI BOG'LOVCHI KOGNITIV KOMPONENTLAR

Hasanova Sumanbar Hamroqulovna
O'zbekiston Finlandiya pedagogika instituti
Informatika kafedrası dotsenti PhD

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda foresight (kelajakni oldindan ko'ra bilish) va samarali qaror qabul qilish jarayonlarini o'zaro bog'lab turuvchi kognitiv komponentlarning mohiyati va ahamiyati yoritiladi. Inson ongingning bilish imkoniyatlari – tahliliy tafakkur, kreativ fikrlash, muammolarni kompleks ko'ra bilish va noaniqlik sharoitida optimal yechimlar topish qobiliyati – foresight jarayonining asosini tashkil etadi. Tadqiqot davomida kognitiv jarayonlarning foresight modellashtirish va strategik qaror qabul qilishga ta'siri, shuningdek, ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, kognitiv yondashuv asosida kelajakdagi noaniqliklarni minimallashtirish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: foresight, kognitiv komponentlar, qaror qabul qilish, tafakkur, tahliliy fikrlash, bashorat qilish, noaniqlik, strategik rejalashtirish, innovatsion yechimlar, ong faoliyati.

Abstract: This study highlights the essence and importance of cognitive components that link foresight (the ability to foresee the future) and effective decision-making processes. The cognitive capabilities of the human mind – analytical thinking, creative thinking, the ability to view problems in a complex way, and the capacity to find optimal solutions under uncertainty – form the basis of the foresight process. The study examines the impact of cognitive processes on foresight modeling and strategic decision-making, as well as methods for developing these competencies. In addition, it analyzes the possibilities of minimizing future uncertainties and developing innovative solutions based on a cognitive approach.

Key words: foresight, cognitive components, decision-making, thinking, analytical thinking, prediction, uncertainty, strategic planning, innovative solutions, mental activity.

Аннотация: В данном исследовании подчеркиваются сущность и важность когнитивных компонентов, связывающих форсайт (способность предвидеть будущее) и эффективные процессы принятия решений. Когнитивные возможности человеческого разума – аналитическое мышление, творческое мышление, способность комплексно видеть проблемы и находить оптимальные решения в условиях неопределённости – составляют основу процесса форсайта. В исследовании рассматривается влияние когнитивных процессов на моделирование форсайта и принятие стратегических решений, а также методы развития данных компетенций. Кроме того, анализируются возможности минимизации будущих неопределённостей и разработки инновационных решений на основе когнитивного подхода.

Ключевые слова: форсайт, когнитивные компоненты, принятие решений, мышление, аналитическое мышление, прогнозирование, неопределённость, стратегическое планирование, инновационные решения, мыслительная деятельность.

KIRISH

Bugungi kunda inson faoliyati, ayniqsa boshqaruv, ta'lim va strategik rejalashtirish sohalarida murakkab muammolar hamda noaniqliklar ko'payib bormoqda. Bunday sharoitda kelajakni oldindan ko'ra bilish, ehtimolliklarni baholash va samarali qaror qabul qilish ko'nikmalari har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Forsayt yondashuvi aynan shu vazifani bajarib, kelajakdagi ehtimoliy ssenariylarni shakllantirish orqali noaniqliklarni kamaytiradi. Ammo foresight va samarali qaror qabul qilish o'rtasidagi bog'liqlik bevosita insonning kognitiv (bilish) jarayonlari orqali ta'minlanadi. Kognitiv komponentlar – ya'ni idrok, tafakkur, xotira, tahlil va bashorat qilish kabi aqliy faoliyat turlari – foresayt yondashuvini to'liq amalga oshirish va asosli qaror qabul qilishda markaziy o'rin tutadi.

Forsayt modellashtirish va qaror qabul qilish kompetensiyalarini samarali integratsiyalashda kognitiv komponentlar muhim vositachilik vazifasini bajaradi. Boshqacha aytganda, ushbu ikki yuqori darajadagi meta-

kompetensiya o'zaro psixologik jihatdan uyg'unlashgan kognitiv faoliyatlar majmuasiga tayanadi. Quyida ularning har biri keng izohlanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Analitik fikrlash (analytical thinking) – bu insonning murakkab, ko'p qirrali muammolarni qismlarga ajratib, ularni tahlil qilish va ularning o'zaro bog'liqligini anglash qobiliyatidir. Forsayt modellashtirishda bu komponent asosiy rol o'ynaydi, chunki har qanday ssenariy ko'plab omillar – demografik, texnologik, siyosiy va ijtimoiy – o'rtasidagi dinamik munosabatlarni aniqlashni talab qiladi [Glaser, 1985].

Qaror qabul qilishda esa analitik tafakkur qaror variantlarini baholash, ularga ijobiy va salbiy ta'sir qiluvchi omillarni ko'rib chiqish uchun zarur bo'ladi. Masalan, strategik rejalashtirishda "PESTLE" va "SWOT" kabi tahlil uslublari aynan analitik tafakkur bilan uzviy bog'liq. Demak, ta'lim jarayonida bu komponentni rivojlantirish uchun o'quvchilarga muammoli holatlar asosida matn tahlili, ssenariy ishlab chiqish va fakt asosida qaror qabul qilish topshiriqlari berilishi maqsadga muvofiq [Facione, 2011].

Gipotetik fikrlash (hypothetical-deductive reasoning) – bu "Agar A bo'lsa, unda B yuz beradi" tarzidagi nazariy ssenariylar asosida qarorlar ishlab chiqish qobiliyati. Bu komponent ayniqsa noaniqlik sharoitida muhim ahamiyatga ega, chunki u shaxsga bir nechta ehtimoliy yo'llarni ko'ra olish va ularning oqibatlarini bashorat qilish imkonini beradi [Inhelder & Piaget, 1958].

Forsaytda bu usul "Kelajak qanday bo'lishi mumkin?" degan savol asosida turli ssenariylarni yaratishga xizmat qilsa, qaror qabul qilishda "Qanday yo'l tutish eng maqsadga muvofiq?" degan savolga javob topadi. Bu komponent shuningdek, "Nima bo'lishi mumkin?" va "Nima qilish kerak?" degan bosqichlar o'rtasida kognitiv ko'priklar yaratadi. Ta'limda qo'llash: simulyatsiya, rol o'yinlari va ssenariyli muammolar orqali o'quvchilarda bu komponentni faollashtirish mumkin [Inayatullah, 2015].

Refleksiya (reflective thinking) – bu shaxsning o'z fikrlash, qaror va harakatlarini tahlil qilish, ularning oqibatlarini anglash va keyingi faoliyatga moslashtirish qobiliyatidir [Dewey, 1933]. Refleksiya forsayt jarayonining monitoring bosqichida muhim o'rin tutadi, chunki u orqali oldingi bashoratlar, strategik rejalar va qarorlar samaradorligi tahlil qilinadi. Qaror qabul qilishda esa refleksiya bevosita "O'rganilgan saboq" tamoyiliga asoslanadi – ya'ni ilgari qilingan qarorlar natijalaridan xulosa chiqarish, xatolarni tahlil qilish va ularni takrorlamaslik. Bu ko'nikma tanqidiy fikrlash bilan ham bevosita bog'liq. Pedagogik tavsiya: blog yuritish, metakognitiv jurnal va "fikir davralari" metodikasi orqali reflektiv tafakkurni rivojlantirish mumkin [Moon, 2004].

Ijodiy tafakkur (creative thinking) – bu muammolarga yangicha qaray olish, yangi g'oyalar yaratish va o'ziga xos yondashuvlar ishlab chiqish qobiliyatidir. Bu komponent forsayt modellashtirishda eng dolzarb elementlardan biri bo'lib, kelajakni ko'rishda tasavvur kuchi va ssenariylar yaratish salohiyatini talab qiladi [Florida, 2005]. Qaror qabul qilishda esa ijodiy fikrlash muqobil yo'llarni kashf etish va qiyin sharoitda innovatsion yechimlar taklif qilish imkonini beradi. Aynan shunday yondashuvlar XXI asr ishchi kuchi talablariga mos keladi. Metodik taklif: "Brainstorming", "Design Thinking" va lateral tafakkur metodlari orqali o'quvchilarning ijodiy tafakkur salohiyati faollashtiriladi [de Bono, 1992].

Forsayt va qaror qabul qilish kompetensiyalarining integratsiyasi bir-biriga uzviy bog'langan kognitiv komponentlar orqali amalga oshadi. Analitik, gipotetik, reflektiv va ijodiy tafakkur turlarining har biri – bu kompleks fikrlash jarayonining bo'laklari bo'lib, ularni uyg'un rivojlantirish o'quvchilarning kelajakda murakkab ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta'minlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Integratsion modelning metodologiyasi. XXI asr ta'limi o'quvchilarni faqat mavjud bilimlarni yodlash emas, balki murakkab hayotiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga, kelajakni bashorat qila olishga, noaniqlik va ziddiyatlar ichida yo'nalish topa olishga o'rgatishni maqsad qiladi. Shunday metakompetensiyalar sirasiga kiruvchi forsayt modellashtirish va qaror qabul qilish kompetensiyalarini integratsiyalashtirish holda shakllantirish uchun innovatsion metodik yondashuvlar zarurdir [Anderson, 2017]. Integratsion modelni pedagogik amaliyotga joriy qilishda quyidagi asosiy metodologik yondashuvlar samarali hisoblanadi:

TAHLIL VA NATIJALAR

Forsayt-ssenariy asosida simulyatsiya (Scenario-Based Simulation) yondashuvi o'quvchilarga oldindan ishlab chiqilgan kelajak ssenariylari asosida voqealar rivojini modellashtirish, muqobil yo'llarni ko'rib chiqish va oqilona qarorlar chiqarish imkonini beradi [Cassingena Harper, 2004]. Jarayon quyidagicha tashkil etiladi: avvalo, noaniq kelajak ssenariysi taqdim etiladi (masalan, iqlim inqirozi, texnologik inqilob, demografik o'zgarishlar). Keyin o'quvchilar ushbu ssenariy asosida asosiy drayverlarni aniqlaydilar (iqtisodiy, siyosiy, texnologik) va har bir drayver bo'yicha muqobil rivojlanish yo'nalishlarini taklif qiladilar. Shundan so'ng qaror variantlari ishlab

chiqiladi va ular ijobiy hamda salbiy oqibatlar asosida baholanadi. Yakunda eng maqbul strategiya tanlanib, uni amalga oshirish ssenariysi tuziladi. Bu yondashuv yordamida o'quvchilarda analitik tafakkur, refleksiya, gipotetik fikrlash va qaror qabul qilish salohiyatlari bir vaqtda rivojlanadi [Inayatullah, 2015]. Masalan, oliy ta'limda muhandislik yo'nalishidagi talabalarga "2050-yilda resurs tanqisligiga qanday javob berish mumkin?" ssenariysi asosida modellashtirish vazifasi berilib, talabalar muqobil energiya manbalari, texnologik yechimlar, ijtimoiy ta'sirlar va siyosiy tavsiyalarni muhokama qilib, har biri bo'yicha qarorlar paketini ishlab chiqadilar.

Delphi yondashuvi asosida jamoaviy tahlil esa ekspertlarning anonim fikrlarini iterativ tarzda yig'ish va umumlashtirish orqali konsensusga erishishni nazarda tutadi [Popper, 2008]. Ta'lim jarayonida bu usul o'quvchilarning ijtimoiy fikr almashuvi, jamoaviy qaror qabul qilish va muhokama madaniyatini rivojlantirishda qo'llanadi. Talabalar kichik guruhlariga bo'linadi va har biriga ma'lum ssenariy asosida mavzu beriladi, guruh a'zolari o'z fikrlarini anonim tarzda bildiradilar (formalar yoki onlayn platformalar orqali), o'qituvchi fikrlarni umumlashtirib, natijalarni qayta muhokama uchun taqdim etadi. Natijada guruhlar orasida demokratik qaror qabul qilinadi. Bu yondashuv o'quvchilarning emosional intellekti, empatiya, tolerantlik va ijtimoiy javobgarlik kompetensiyalarini rivojlantiradi [Salovey & Mayer, 1990]. Delphi yondashuvini Moodle, Google Forms yoki Mentimeter kabi platformalarda samarali tashkil etish mumkin.

Roadmapping orqali vaqt bo'yicha qaror strukturasi yondashuvi texnologik va strategik rivojlanish yo'nalishlarini vaqt o'qi bo'yicha strukturaviy tarzda modellashtirish imkonini beradi [Phaal et al., 2004]. Bu metod o'quvchilarning uzoq muddatli rejalashtirish va strategik fikrlash salohiyatini shakllantiradi. Jarayonda ma'lum bir maqsad (masalan, barqaror yashash sharoitlariga erishish) belgilanadi, so'ngra bu maqsadga erishish uchun 1 yil, 3 yil, 5 yil kabi bosqichlar aniqlanadi. Har bir bosqichda qarorlar paketi, resurslar, xavf-xatarlar va o'lchov indikatorlari belgilanadi hamda o'quvchilar qaror qabul qilishni vaqt kontekstida o'rganadilar. Bu yondashuv orqali ular proaktiv fikrlash, mas'uliyatli rejalashtirish va o'zgaruvchan sharoitlarda strategiyani moslashtirishni o'zlashtiradilar.

Kross-distiplinar loyiha metodi esa farsayt va qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirishda ko'p fanli yondashuvni nazarda tutadi [OECD, 2021]. Masalan, iqlim ssenariylari iqtisod, ekologiya, texnologiya, demografiya kabi fanlar kesishmasida ko'rib chiqiladi. Talabalar guruhlariga bo'linib, har biri turli yo'nalish (masalan, ekologiya, texnologiya, huquq) bo'yicha muammoni tahlil qiladi va yakunda umumiy qarorga keladi. Forsayt va qaror qabul qilish kompetensiyalarining integratsiyasi uchun ushbu metodikalar analitik tafakkur va ijodiy modellashtirishni, noaniq sharoitda reflektiv qaror chiqarishni, jamoaviy fikrlash va muqobil yo'llarni baholashni, strategik rejalashtirish va monitoringni ta'minlaydi. Bularning barchasi zamonaviy ta'limning "kelajak uchun mas'uliyatli shaxs"ni tayyorlash missiyasiga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, foresight yondashuvining samaradorligi va asosli qaror qabul qilish jarayonlari insonning kognitiv komponentlari bilan bevosita bog'liqdir. Bilish jarayonlarini rivojlantirish orqali inson salohiyati, xususan, tahliliy fikrlash, kompleks muammolarni ko'ra bilish va kelajak ehtimolliklarini aniqlash qobiliyati ortadi. Bu esa noaniqlik sharoitida optimal va strategik qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi. Shunday ekan, ta'lim, boshqaruv va boshqa sohalarda kognitiv komponentlarni rivojlantirish, foresight va qaror qabul qilish kompetensiyalarini uyg'unlashtirish zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Anderson A. Future-Proofing Education: Teaching Strategic Thinking and Foresight. – London: Springer, 2017.
2. Anderson A. Futures Literacy: A Key Competence for the 21st Century. – OECD Education Working Papers, 2017.
3. Anderson C. Foresight Education and the Development of Future-Oriented Competencies. – Futures, 2017.
4. Anderson C. The Adaptive School: A Sourcebook for Developing Collaborative Groups. – California: MiraVia, 2017.
5. Anderson L.W. Developing Thinking Skills in the Classroom. – London: Routledge, 2017.
6. Boud D., Keogh R., Walker D. Reflection: Turning Experience into Learning. – London: Routledge, 1985.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. №8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.